

הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב
עורך: ד"ר זיו רובינוביץ

כישלון נפוליאון בכיבוש ארץ ישראל: היבטים של אסטרטגיה ימית – אז ועכשיו

דני שגב ובני שפנייר

בשנת 1798 נחת הגנרל נפוליאון בונפרטה בראש כוח יבשתי גדול של כ-37,000 איש שהובל לאבדוקיר סמוך לאלכסנדריה על ידי כוח ימי צרפתי. כעשרה חודשים מאוחר יותר, בסיום מסע כיבוש כושל, הוא נסוג בחיפזון ובהיחבא חזרה לצרפת, בתוך כך שהשאיר את צבאו מאחור במצרים. הפלישה התרחשה בעיצומה של המהפכה הצרפתית, שהייתה תקופת מאבק פנימי וחילופי שלטון בצרפת בין 1789 ל-1799.

מאמר זה מבקש לבחון כיצד ומדוע נכשל נפוליאון, ואילו השלכות ותובנות ניתן לגזור ממסעו לגבי מצבה הגאואסטרטגי של ישראל כיום. הטענה שאנו מבקשים לטעון היא ששורש כישלון של נפוליאון היה דווקא פעולת הצי הבריטי כנגד כוחותיו: הן בהשמדת צי הנחיתה, הן בתפיסת ספינותיו שניסו לתגבר ולתספק את כוחותיו בהתקדמותם צפונה בציר החוף, והן בסיוע הצי הבריטי לכוחות העות'מאניים הנצורים בעכו. כלומר, הגורם המכריע בכישלון מסע הכיבוש היבשתי של נפוליאון בארץ ישראל היה דווקא שליטה ימית מלאה של הצי הבריטי במזרח הים התיכון, והירתמותו לצידם של העות'מאנים לסיכול פלישתו.

תחילה נציג מספר עקרונות הנוגעים למושג שליטה ימית, בהמשך נתאר את הרקע ההיסטורי למסעו של נפוליאון בארץ ישראל ואת כישלון ונדון בגורמים הנוגעים לאסטרטגיה ימית. בהמשך, נשווה את מצבה של ישראל כיום אל מול מצבו של נפוליאון אז – הדומה והשונה. מסקנתנו היא שגם נפוליאון במסעו בארץ ישראל וגם מדינת ישראל כיום תלויים באספקה האמורה להגיע בדרך הים, ולפיכך חייבים להבטיח שהמרחב הימי הזה יהיה בשליטתם. ננתח את יחסי הכוחות בין ישראל לאויביה בזירה הימית הצפונית, ונציג את הבנתנו לגבי התפיסה החדשה הנדרשת של השליטה הימית ומגבלותיה לאור לקחי העבר.

שליטה ימית

השליטה הימית נחקרה רבות במשך השנים על ידי אלפרד ת'ייר מָהֶן (Alfred Thayer Mahan, 1840–1914), סר ג'וליאן קורבט (Julian Stafford Corbett, 1854–1922), אדמירל ראול קאסטה (Raoul Castex, 1878–1968), אדמירל וולפגנג וגנר (Wolfgang Wagner, 1875–1956) ורבים אחרים. ניתוח מרכיבי השליטה הימית מתמקד ביחסי הכוחות הימיים, באסטרטגיה הימית ובניתוח קרבות ימיים וכן בשילובים של כוחות ימיים בקרבות יבשתיים. בהיבטים של הנחתת כוחות, מצור ימי וסיוע ארטילרי ככוח מסייע ומשני למאמץ היבשתי. מספר מושגים מקובלים הם בעלי חשיבות לדיוננו:

- עוצמה ימית (Sea power): יכולתה של מדינה להשתמש בכוחה הצבאי בים לצרכיה, ולשלול יכולת זו מאויביה ומתחריה. בספרו *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783* שפורסם ב-1890 מגדיר מהן את מרכיבי העוצמה הימית במונחי צי ספינות

מלחמה, ספינות עזה, צי סוחר, בסיסים ימיים, כוח אדם מוכשר, וכיום אנו מוסיפים גם אווירייה רלוונטית ("Encyclopedia Britannica, "Sea Power").

- עליונות ימית (Command of the sea/Sea control/Mastery of the sea): יכולתה של מדינה באמצעות עוצמתה הימית להפעיל את כוחותיה הימיים ללא הפרעה, ולמנוע זאת מאויביה ומתחריה. עליונות ימית היא הרמה הגבוהה ביותר של שליטה ימית הניתנת להשגה (Corbett, 1911).
- שליטה ימית מקומית (Maritime superiority): רמת הדומיננטיות של כוח ימי אחד על כוח אחר שמאפשרת לו לפעול בזמן ובאזור מסוים, ובתוך כך מניעת התערבות של הכוח הנגדי (Corbett, 1911).
- לוחמה חופית (Littoral Warfare): מרחב לחימה בסמוך לחוף, כאשר הגדרת המרחק מן החוף הנחשב ל"סמוך" נתונה לדיון (Vego, 2015).

ג'וליאן קורבט, מחשובי ההוגים בתחום האסטרטגיה הימית, מגדיר שליטה ימית במונח Command of the Sea ומחלק אותו לשתי רמות.¹ הבחנה זו מאפשרת לדייק את אופי השליטה הימית שבה נדון במאמר זה: אנו מתייחסים לשליטה ימית מקומית (Local command) הנוגעת לאגן המזרחי של הים התיכון.

"שליטה כללית":

General command is secured when the enemy is no longer able to act dangerously against our line of passage and communication or to defend his own, or (in other words) when he is no longer able to interfere seriously with our trade or our military or diplomatic operations. This condition exists practically when the enemy is no longer able to send Squadrons to sea. (Corbett, 1911)

שליטה כללית מובטחת כאשר האויב אינו יכול לסכן את נתיבי השיט והתקשורת הימיים שלנו, או להגן על כוחותיו שלו, או במילים אחרות, כאשר הוא אינו יכול להפריע בצורה משמעותית לפעילות הסחר, המאמץ הצבאי או הדיפלומטי שלנו. מצב זה מתקיים למעשה כאשר האויב אינו יכול יותר לשלוח את כוחותיו לים.

או "שליטה מקומית":

Local command implies a state of things in which we are able to prevent the enemy from interfering with our passage and communication in one or more theatres of operation. Both local and general command may be (a) temporary; (b) permanent.

¹ שאול חורב, המרחב הימי, אסטרטגיה ימית ומה שביניהם (ישראל: המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה והוצאת מערכות, 2021), הערת שוליים מס' 77 בעמ' 150: "כדי לעשות הבחנה בין המושג Command of the Sea למושג Sea Control יכונה המונח הראשון 'השגת עליונות ימית' והשני 'שליטה ימית'".

שליטה מקומית מייצרת מצב בו אנו מסוגלים למנוע מהאויב לפגוע בנתיבי השיט והתקשורת הימיים שלנו בזירת פעולה אחת או יותר. הן שליטה כללית והן שליטה מקומית יכולות להיות (א) זמניות; (ב) קבועות.²

רקע היסטורי מדיני-אסטרטגי למסע נפוליאון למצרים וארץ ישראל

בריטניה וצרפת נלחמו זו בזו במאבקן על הדומיננטיות בעולם ועל הרחבת האימפריות שלהן. בשנת 1792, בעיצומה של המהפכה הצרפתית, קמו באירופה קואליציות שהתגבשו אל מול תוקפנותה של צרפת, ואל מול הסכנה שרעיונות המהפכה היוו מול משטריהן המלוכניים. בשנת 1796 נשלח הגנרל הצעיר נפוליאון בראש כוח כיבוש לצפון איתליה, הוא נחל הישגים מרשימים מול הממלכות המקומיות ומול האימפריה האוסטרית, וייסד רפובליקה עצמאית על פי עקרונות המהפכה בחסות צרפתית. כששב כמנצח עטור תהילה לצרפת מונה על ידי הדיקטטורט, הרשות המבצעת בצרפת המהפכנית, לפקד על ה-'Le Grande Armee', כוח צבאי חדשני המבוסס לראשונה על גיוס המוני שמנה כ-200,000 חיילים, והוצב על חוף תעלת למאנש בהכנות לפלישה לבריטניה.³ לאחר סדרת כישלונות ימיים נוכחה צרפת לדעת, כי לבריטניה שליטה ימית מובהקת, והתחוויר לה חוסר התוחלת שבפלישה לאי הבריטי בהיעדר שליטה ימית בתעלת למאנש ובימים הסובבים אותה, ולכן בוטלה תוכנית הפלישה, ועל נפוליאון וצבאו הוטלה המשימה לתקוף את בריטניה באמצעות פלישה למצרים כדי לחבל בסחר הבריטי עם המושבה החשובה ביותר שלה, הודו (גיחון, 2003).

מסע נפוליאון והסיבות לכישלונו בהיבט האסטרטגי הימית

בדרכו למצרים כבש נפוליאון את האי מלטה אחרי קרב קצר ומשא ומתן עם מסדרי האבירים שאכלסו אותו. עם הגעת הצי לאבוקיר ללא שהתגלה על ידי הצי הבריטי, החל בהנחתת כוח משלוח של כ-37,000 איש ב-1 במאי 1798. לאחר כיבוש אלכסנדריה, קהיר ומצרים כולה, המשיך בתנועה צפונה בראש 12,000 מאנשיו לאורך חופי סיני דרך אל-עריש, עזה, יפו, פניס-הארץ ועד להטלת מצור על עכו. פלישת נפוליאון, שבאה לאחר הצלחותיו, הייתה אמורה להיות מסע כיבוש מוצלח ומהיר. נחיתתו בהפתעה בחופי מצרים הייתה התחלה טובה, כך גם הצלחותיו הראשוניות בקרבות היבשה במצרים ובארץ ישראל. ניצחונותיו על כוחות הממלכים והעות'מאנים נבעו מעליונותו בציד ובשיטות הלחימה המתקדמות שהביא מאירופה. תוכניתו של נפוליאון הייתה לכבוש את עכו, שנשלטה על ידי ג'זאר שליט עכו העות'מאני, להצטייד באוצרותיו ובאנשיו, כ-300,000 איש (בהם המיעוטים האתניים הדרוזים, המרונים והבדואים שהמתינו לתוצאות המצור בטרם יחליטו לאיזה צד להצטרף), לכבוש את דמשק, ולעלות משם לקונסטנטינופול (גיחון, שם).

נקודת הזמן המדויקת שבה החל כישלון המסע של נפוליאון הייתה בתאריך 1 באוגוסט 1798, כחודש אחרי הנחיתה באבוקיר. אז איתר כוח ימי בפיקודו של הורשיו נלסון את צי הנחיתה

² תרגום: תא"ל (בדימוס) ד"ר ישראל לשם.

³ במסגרת מלחמות אלה הונהג גיוס חובה המוני שהיה RMA (מהפכה בענייני צבא), ואיפשר, או גרר, את הצבאות האירופיים למערכות בקנה-מידה נרחב שלא היה מקובל עד אז.

הצרפתי העוגן במפרץ אבו־קיר והשמיד אותו. 'קרב אבו־קיר' תואם למשנתו של אלפרד ת'ייר מהן (Mahan, 1890) לחתירה לקרב מכריע (Decisive Battle), קרב שמובטחת בו למנצח שליטה ימית.

הקרב אכן הסתיים בניצחון מכריע של הצי הבריטי בפיקודו של נלסון. הצי הבריטי שמנה 14 ספינות קרב (13 בנות 74 תותחים, אחת בת 50 תותחים) נשאר במלוא כוחו, בעוד מהצי הצרפתי שמנה 13 ספינות קרב (אחת של 120 תותחים, 3 בנות 80 תותחים, 9 בנות 74 תותחים) וארבע פריגטות, הושמדו שלוש ספינות קרב ופריגטה אחת, ונלכדו תשע ספינות קרב. הצרפתים ספגו 1,700 הרוגים, 600 פצועים ו־3,000 נפלו בשבי, לעומת 218 הרוגים ו־677 פצועים בלבד לכוח הבריטי (שש, 1991). לאחר הקרב נותרו בידי הצרפתים במזרח הים התיכון רק ספינת קרב אחת ושלוש פריגטות. הצי הבריטי עזב לאחר הקרב והשאיר כוח קטן בפיקודו של תת־אדמירל סידיני סמית' שהוסמך כקומודור. לרשותו עמד צי של עשר ספינות, שתיים מהן ספינות הדגל שלו "תיזאוס" ו"טייגר", והאחרות היו ספינות קטנות יותר שנלקחו שלל מהצי הצרפתי. יחסי הכוחות הקנו שליטה ימית מובהקת לצי הבריטי. שליטה זו איפשרה שורה של פעולות ימיות שסיכלו את תוכניותיו של נפוליאון. מכאן ואילך, לאורך כל מסע הפלישה שמר הצי הבריטי על שליטתו באגן המזרחי של הים התיכון. שליטה זו נוצלה כדי לסייע לבעלי בריתו העות'מאנים להתמודד עם פלישת נפוליאון עד להכרעה במערכה.

השליטה הימית באה לידי ביטוי במספר אסטרטגיות ימיות שנקטו הבריטים:

4Anti-Access/Area Denial (A2/AD)

תת־אדמירל סידיני סמית' ניצל את השליטה בים כדי למנוע גישה של הכוחות הימיים הקטנים שעדיין עמדו לרשות נפוליאון בזירת המערכה. כך, ב־20 במארס 1799, לקראת תחילת המצור על עכו, הגיעו תשע סירות צרפתיות קטנות בליווי קורבטה אל סמוך לעכו, ועליהן תותחי־מצור כבדים אשר נשלחו בדרך הים כיוון שלא ניתן היה להובילם בדרך היבשה ממצרים. ספינת הקרב "טייגר" בפיקודו של סידיני סמית' לכדה את השיירה: שבע ספינות נכנעו, בעוד הקורבטה ושתי ספינות הצליחו להימלט. התותחים והתחמושת שנועדו להיות הארטילריה העיקרית בכיבוש עכו המבוצרת היטב, נפלו בידי הבריטים, והועברו לידי העות'מאנים הנצורים בעכו. הספינות שנלכדו הוצבו בשייטת הבריטית והגדילו את סדר כוחותיה. השפעת לכידת תותחי המצור הייתה מכרעת. בהיעדרם נאלץ נפוליאון להפגז את חומות עכו באמצעות תותחי־שדה קטנים אשר הוביל עימו במסעו ממצרים. עוצמת האש המוגבלת חייבה אותו לרכז את הניסיון לפריצת החומות בנקודה אחת, דבר שאיפשר למגיני העיר בסיוע חיילי־צי בריטים שהונחתו בנמל עכו לבנות חומה פנימית נוספת, וכך לסכל את פריצת כוחות נפוליאון לעיר (גיחון, שם).

⁴ Military capabilities used to prevent or constrain the deployment of opposing forces into a given Theater of operations and reduce their freedom of maneuver once in a theater. (Simon, 2017) מג"ש – מניעת גישה והגבלת יכולת הפעולה בשטח: הפעולות והיכולות שנועדו למנוע מכוח יריב להיכנס למרחב המבצעים ולהגביל את חופש פעולת היריב בתוך מרחב המבצעים. מקור: אל"מ (במיל") דביר פלג, מטריות, קשתות ובועות: שוחקי העליונות הצבאית של ישראל (מרכז דדו, 2020).

סיוע לכוחות היבשה

השליטה בים איפשרה סיוע באש לכוחות היבשה. הסיוע היה בנוי משני מרכיבים:

- סיוע ארטילרי: השליטה הימית איפשרה לבריטים לסייע באש מתותחי ספינות הקרב לבעלי בריתם העות'מאנים הנצורים בעכו. מספר ספינות ובראשן "תיזאוס" (74 תותחים) התמקמו צפונית לעכו, וחלקן בראשות "טייגר" (80 תותחים) מדרום לעיה. תותחי הספינות הופעלו באש צולבת כנגד צבא נפוליאון הצר על העיה. מדובר בכוח אש אדיר בהיקפו לאור מספר התותחים המסייעים (אורמן, 1983).
- סיוע על ידי נחיתת כוחות: נחתים בריטים (Marines) שהיו מוצבים על הספינות הבריטיות והונחתו מהספינות במל עכו סייעו בחיזוק ביצורי העיה, ערכו פשיטות קרקעיות על מתקני מצור צרפתיים, ובתקיפה המסיבית האחרונה של נפוליאון לאחר פריצת החומה החיצונית הם נטלו חלק בקרב ההגנה על העיר (אורמן, שם).

SLOC (Sea Lines of Communication)

השליטה בים איפשרה לבריטים לאבטח את נתיבי הים (Sea Lines Of Communication – SLOC). נתיבי הים היו הדרך היחידה שבה יכול היה נפוליאון לתחזק, לתספק ולתגבר את צבאו. מנגד, איפשרו נתיבי הים המאובטחים על ידי הבריטים לתגבר את מגיני עכו בלי צורך לחצות את חגורת המצור שהטיל נפוליאון על העיר מהצד היבשתי. שליטתם של הבריטים בים חסמה את יכולתם הלוגיסטית והקרבתית של הצרפתים הן במצרים, שם נשאר כוח הפלישה העיקרי, והן בעת המצור על עכו. שליטה זו איפשרה גם לעות'מאנים להביא כוחות תגבורת ואספקה מרודוס לעכו באבטחה ימית בריטית. בתקופת המצור על עכו הביאה השליטה הימית של הבריטים לכך שהנצורים העות'מאנים בעלי בריתם נהנו מאספקה של מזון, נשק ותחמושת, בעוד שהצרפתים הצרים על עכו נאלצו לקצוב את תחמושתם, וסבלו ממחסור תמידי באבק שריפה.

מצור (Blockade) על נמלים

האסטרטגיה של הצי הבריטי בים התיכון והשליטה הימית שהשיג כללה מצור מקומי על מוצא הנילוס שבו שהתה פלגה של שרידי הצי הצרפתי מקרב אבדוקיה. הכוח הצרפתי הצליח בשלב מסוים לחמוק מן המצור ולהנחית אספקה לכוחותיו של נפוליאון בעזה, אך מחמת המחסור העבירו אליו אף חלק מתותחי הספינות עצמן ואת מרבית התחמושת. פלגה זו נתפסה על ידי שייטת בריטית ב־18 ביוני 1799 כשנסוגה לכיוון נמל טולון. בכך תרמה טקטיקת המצור על הנמלים לשימור השליטה הימית הבריטית ולהשגת הישגים הן טקטיים והן אסטרטגיים.

תובנות מכישלון פלישת נפוליאון למדינת ישראל – אז ועכשיו

ניתן למצוא קווי דמיון בין המצב שנקלע אליו חיל הפלישה של נפוליאון במצרים ובארץ ישראל במאה ה־18 לבין מצבה הגאואסטרטגי של מדינת ישראל במאה ה־21:

- אותו חבל ארץ גאוגרפי: החוף המזרחי של הים התיכון מאזור עזה ועד עכו, והחופים הסמוכים.
- הכוח היבשתי נהנה מעליונות על אויביו בצידו, בארגון ובאמצעי שליטה וסיוע.
- הכוח היבשתי מוקף בישויות עוינות ומנותק מבחינה יבשתית ממקורות אספקה ותגבור.

רקע למצבה העכשווי של מדינת ישראל

מאז הקמת מדינת ישראל התבססה האסטרטגיה הימית שלה על השגת שליטה ימית של חיל הים בסיוע כוחות אוויר, כוחות לוחמה זעירה ומערך גילוי חופי. המאבק להשגת היעדים במרחב הימי היה בעיקרו כנגד ציי אויב במצרים, בסוריה ובלבנון, כנגד מערך הגנת החוף שלהן, וכנגד חדירות מן הים של ארגוני טרור שונים. אופי הלחימה, למעט במבצעים מיוחדים ובפעילות לאבטחת נתיבי השיט, היה של לוחמה חופית (Littoral warfare):

המונח לוחמה חופית (Littoral warfare) מתייחס לאזור הימי הנמצא בסמוך לחוף הים (מלטינית חופי – Littoral). לא קיימת הגדרה אחת מוסכמת לאזור הזה, אם כי צי ארצות הברית מתחם את האזור מחוף הים (Beach/shore) ועד עומק 60 מטרים (200 רגל). חלוקת הדעות לגבי ההגדרה הזאת, ויש הגורסים שההגדרה הנכונה צריכה להתחשב ביכולת הגילוי והנשק של הכוח הממוקם בחוף, ולפיה להרחיב את האזור הזה לטווח של עד 50 מיל (חורב, 2021).

בזירת הלוחמה החופית נהנתה ישראל משליטה ימית מובהקת. לא הייתה לה מגבלת פעולה מול חופי האויב, לא אל מול ציי המלחמה ולא אל מול המערך החופי.

בעקבות ההצלחה המבצעית של חיל הים במלחמת 1973 הושגה עליונות ימית אל מול ציי האויב, ושליטה ימית מקומית במקום שנדרש אל מול מערכי הגנת החוף שלו, שהיו מכווני גילוי וערוכים פחות לתקיפת מטרות בים, משימה שהייתה באחריות ציי האויב. אירוע אח"י חנית שנפגעה מירי טיל בשנת 2006 עורר זעזוע בחיל הים, והביא להבנה כי האיום על השליטה הימית אינו מצד ציי האויב בלבד, אלא גם ממערכי הגנת החוף שלו, ולא דווקא רק האיום המדינתי, אלא האיום האסימטרי מצד ארגוני הטרור, ובראשם חזבאללה ואיראן המשתמשת בו כשלוחה.⁵ ההצלחה, מנקודת הראות של האויב, גרמה לכך שמערך הגנת החוף שלו עובה בטילי חוף-ים מתקדמים, הן בכמות, הן באיכות והן במתודולוגיית ההפעלה שלהם. המערך החופי החמוש בטילי חוף-ים ובאמצעי גילוי בעזרת מכ"ם (מגלה כיוון ומרחק, RADAR) ומקורות איסוף נוספים מהווים מכשול לשליטה הימית של חיל הים הישראלי בזירה. נעמוד בקצרה על יכולות אלו בשל השפעתן הניכרת על האפשרות להשיג שליטה ימית מקומית בזירה, ובשל השוני המהותי ממצבו של נפוליאון, המהווה את ההשראה להשוואה.

⁵ לוחמה אסימטרית (Asymmetric Warfare) היא מצב שבו יש שוני מהותי בין הצדדים הלוחמים מבחינת הכוח הצבאי או הכלכלי (חורב, 2021), במקרה זה חזבאללה כארגון טרור לא-מדינתי המאורגן כמיליציה אל מול חיל הים של מדינת ישראל.

המערך הימי של החזבאללה הוא מוגבל, אך בלחימה בקרבת החוף יכול להיות אפקטיבי. המערך כולל כמה מאות לוחמים המוגדרים לוחמי עליות (Beeri, June 29, 2022).

מערך כלי טיס מוטס מרחוק (כטמ"ם) של החזבאללה נמצא בהתעצמות ופעיל גם במשימות ימיות, הן בהנחיה מרחוק, והן ככלי עצמאי עם פלטפורמה אינרציאלית החסין מפני לוחמת סייבר, ויעיל כנגד מטרת סטטיות.⁶ לכלים יכולות תצפית וככל הנראה גם יכולות 'תקיפת התאבדות' ואף שיגור חימוש. מספרם הכולל של כלי הטיס המונחים מרחוק לסוגיהם מוערך ביותר מ-2,000 (Beeri, July 3, 2022).

הכוחות הימיים של חזבאללה כוללים לוחמי קומנדו ימי מיומנים לפשיטה ימית באמצעות סירות, צלילה למרחקים ועומקים שונים, וכפי הנראה צוללות ננס לתובלה או לתקיפה. כמו כן מפעיל המערך הימי של חזבאללה סירות תקיפה.

מערך טילי חוף-ים כולל סוללות טילי C-802 לטווח של כ-65 מיל ימי. יעילותו הוכחה בפגיעה באח"י חנית בשנת 2006 שהוזכרה לעיל. ייתכן שברשותם גם "יאחונט", טיל על-קולי, 2.6 מאך, מתוצרת רוסית לטווח של עד כ-165 מיל ימי (Beeri, June 29, 2022).

לסיכום, כפי שאמר מפקד חיל הים בשנת 2018: "חזבאללה בנה את ספינת הטילים הטובה בעולם – יש לו הרבה טילים, והוא אינו יכול לטבוע" (אלוף אלי שרביט, מפקד חיל הים, ינואר 2018).⁷ אילו תובנות ניתן אם כן ללמוד מן הדומה ומן השונה בין מצבה העכשווי של מדינת ישראל למצבו של חיל המשלוח של נפוליאון מבחינת השפעת השליטה הימית על הקרב היבשתי?

Anti-Access/Area Denial (A2/AD)

אצל נפוליאון לא הייתה לצי הבריטי כל מגבלה בגישה לכל אזור במזרח הים התיכון. השליטה הימית המובהקת איפשרה לו להגיע לכל נקודה שראה לנכון לאורך חופי ישראל, למעט לטווחים קרובים מעכו הנמצאים בסיכון מתותחי השדה קצרי הטווח של נפוליאון.

כיום – מערך הגנת החוף של האויב בזירה הצפונית יוצר אזור מאויס שטווחיו נגזרים מטווחי הנשק וטווחי הגילוי שלו. בהינתן יכולות האויב הרי שכניסה לאזורים אלה של כוחות חיל הים כרוכה בסיכון רב לכוחות. אין מדובר בשלילה מוחלטת של היכולת לגשת לאזורים אלה לביצוע משימות, אך יש לתכנן זאת בהירות רבה ומתוך שילוב עם כוחות צה"ליים נוספים, והבנה שכל עוד יכולות האויב עומדות בעינין, גם אם נוטרלו לפרק זמן מסוים, הרי שהשליטה הימית המקומית שהושגה היא לזמן קצוב ולשטח מוגדר.

⁶ מתוך הרצאה של פרופ' יצחק בן-ישראל בקרית טבעון ב-7 ביולי 2022.

⁷ אלי רוטמן, "זו תהיה 'מלחמת לבנון השלישית': חיזבאללה התחמש באמצעים לפגיעה באסדות הגז", *יבנה השבת*, 3 בינואר 2018.

סיוע באש לכוחות היבשה

במהלך המערכה על עכו עגן הצי הבריטי את חלק מאוניות המערכה שלו מצפון ומדרום לעכו בעת התקפותיו של נפוליאון על העיר, מחוץ לטווח תותחי השדה שלו, וסייע באש מתותחי הספינות לכוחות העות'מאניים בעכו הנצורה כנגד הכוחות התוקפים.

כיום – סיוע באש לכוחות היבשה במסגרת לחימה רב־ממדית מחייב במרבית המקרים פעולה ימית בטווחים סמוכים לחוף. מתן סיוע משמעותי באש מחייב שימוש בכלי שיט גדולים הנושאים חימוש כבד יותר ורב יותר. בנתוני הזירה והאויב העכשוויים, עם פריסת טילי חוף-ים מתקדמים לאורך חופי האויב, הרי שפגיעות הכוח הימי רבה. היעדר שליטה ימית של חיל הים יפגע ביכולתו להעניק סיוע באש לכוחות היבשה, אלא אם ישיג שליטה כזו או לפחות שליטה ימית מקומית וזמנית.

הנחתת כוחות מהים (איגוף ימי)

ספינותיו של סידיני סמית' שביצעו מספר מבצעי נחיתה מוגבלים במהלך המערכה על עכו, יכלו לעשות זאת כיוון שתפיסת הקרנת עוצמה מן הים (Power Projection from the Sea)⁸ של בריטניה הייתה מהותית לאופן הפעלת כוחותיה הימיים, לרבות הצבה קבועה של כוחות נחתים על אוניות הקרב שלה. כמו כן, כיוון שהשליטה הימית הבריטית באזור הייתה מובהקת, הרי שהסכנה שמשקפה לכוחות הנוחתים, הן במהלך התנועה אל החוף והן הסכנה לספינות המשלחות, הייתה מזערית.

כיום – איגוף ימי באמצעות נחיתה מהים לצורך השגת יעדים ביבשה, אם כמאמץ העיקרי ואם כסיוע לכוחות יבשה אחרים, יכולת שניתן להגדירה כסוג של הקרנת עוצמה מן הים, היא קשה ומסוכנת לביצוע בהיעדר שליטה ימית, כמו זו שהייתה למשל בעת מבצעי נחיתה שביצעה ישראל:

בספטמבר 1969 התבצע מבצע "רביב", שבו שלוש נחתות העמיסו טנקים ונגמ"שים בחצי האי סיני (ראס סודר) והנחיתו אותם בחוף המערבי של מפרץ סואץ ... עוד קודם לכן ביצע חיל הים את מבצע "אסקורט" כדי להבטיח את השליטה הימית בזירה ולאבטח את השיט של הנחתות חסרות ההגנה. במלחמת שלום הגליל (מלחמת לבנון הראשונה) הייתה לחיל הים שליטה ימית והנחיתה בחוף לא הייתה כנגד אויב משמעותי... מכל הדוגמאות ההיסטוריות הללו עולה כי השליטה הימית היא תנאי מינימלי לביצוע איגוף ימי ונחיתה מהים. כוח פשיטה אמפיבי נושא על סיפוניו משא יקר ערך ובעל חשיבות עצומה ומצד שני אין לו יכולת משמעותית להגן על המטען הזה (שפנייה, 2022).

אבטחת (Sea Lines Of Communication) SLOC

צבאו של נפוליאון במצרים ובארץ ישראל היה תלוי לחלוטין בתגבורת מצרפת בדרך הים. בהינתן שליטה ימית בריטית נחסמו נתיבי השיט באופן הרמטי כמעט, ונפוליאון לא הצליח

⁸ הקרנת עוצמה מן הים מוגדרת כיכולתה של מדינה לפרוס כוחות מן הים בטרטוריות שמחוצה לה ולתחזק אותן (USA Dictionary of Military Terms, 2013).

לתגבר את כוחותיו וסבל משחיקה הנובעת הן מחללי קרבות והן ממתים מהמגפה שתקפה את צבאו עקב תנאי ההיגיינה הירודים באזור ומקורות המים המזוהמים. מבחינת האספקה נאלץ נפוליאון להסתמך על האספקה המקורית שהביא איתו, ועל מה שיכול היה לרכוש או להחרים מהתושבים המקומיים. מכיוון היבשה היה צבאו של נפוליאון מוקף בטריטוריות הנשלטות או תומכות באויביו העות'מאנים כך שגם דרך זו הייתה חסומה.

כיום – ישראל, בהיותה 'מדינת אי', נשענת בשיעור של כ-98% במונחי משקל ו-65% במונחים כספיים על תובלה ימית (גונן, 2021). הן האספקה הצבאית והן האזרחית חשופות לתרחיש שבו יותקפו נתיבי השיט בים התיכון בסמוך לנמלי ישראל באמצעות טילי חוף-ים המשוגרים משטח אויב לעבר ספינות סוחר בסמוך לחוף, ובשטחי עגינה והמתנה לכניסה לנמלים. בהיעדר שליטה ימית התרחיש של מגבלות על השיט לישראל הוא תרחיש ריאלי ומעורר דאגה.

מצור (Blockade) על נמלים

אז – לו הייתה לנפוליאון בזמנו שליטה ימית, הרי שהיה ביכולתו לצור על נמלה של עכו בד בבד עם המצור היבשתי שהטיל עליה, ולמנוע ממנה את האספקה השוטפת, לרבות תגבורות מהאי רודוס שסופקו לה על ידי הצי הבריטי ובחסותו. מסורתית, מצור על נמלים מבוצע על ידי כוחות ימיים המונעים כניסה ויציאה מנמלי אויב.

כיום – התפתחות טילי חוף-ים מאפשרת, בנתונים גאוגרפיים מתאימים, מצור שלא באמצעות כוחות ימיים. כך, אין זה מן הנמנע שנמלי חיפה ואף נמלי אשדוד ורציף הפחם בחדרה ייקלעו למצור בפועל, כיוון שמרחבי העגינה והרציפים יהיו מטווחים על ידי טח"י (טילי חוף-ים) בזמן שהם חשופים לתצפיות מודיעין קרבי של האויב מכיוון היבשה שיכולות לשמש לתזמון והכוונת ירי אויב. איננו דנים במאמר זה בהיבטי סייבר בתקיפת נמלים, אך חסימתם בפועל על ידי הפעלת טילי חוף-ים בזירה הצפונית היא איום מהותי, העלול לשלול מישראל חלק ניכר מייבוא הסחורות, גם אם נמל אילת ימשיך לפעול (גונן, 2021).

פגיעה/הגנה בנכסים אסטרטגיים בים

נושא נוסף, שלגביו אין אפשרות לבצע השוואה מול מקרה הבוחן של השפעת השליטה הימית על תוצאות פלישת נפוליאון, אבל הוא חשוב לדיון במצבה של ישראל כיום, הוא העובדה כי מול חופי ישראל פועלות, נכון לנובמבר 2022, מספר אסדות/פלטפורמות נייחות כחלק ממערך חיפוש הגז בקרקעית הים, הפקתו והובלתו, ומתוכננים להתווסף מתקני הנזלה וגיזוז. פגיעה באחת או יותר מפלטפורמות אלה ובפלטפורמות עתידיות עלולה לסכן את הביטחון האנרגטי של מדינת ישראל, ליצור מפגע זיהום סביבתי חמור ולפגוע בתדמיתה של המדינה ככזו המסוגלת להגן על ריבונותה, על המשמעותיות הכרוכות בכך מבחינת כוח ההרתעה של המדינה. נכסים כאלה לא היו לא לבריטים, לא לצרפתים ולא לעות'מאנים בתקופה שבה עוסק מאמר זה, ולכן מן הנמנע לערוך השוואה. אולם ברור כי הגנה על אותם נכסים מחייבת רמת שליטה ימית מוגברת שאינה מוגבלת בזמן, אך מוגבלת במקום, כלומר הגנה על הנכסים עצמם:

היכולת לממש את כלל ההזדמנויות בתווך הימי מותנית ביכולת להשיג ולשמר עליונות בתווך הימי. בזרוע הים הישראלית מוגדרת העליונות הימית כחופש הפעולה של כלי השיט לביצוע משימותיהם לצורך מימוש מטרות המלחמה, תוך פגיעה במערכי האויב. העליונות הימית היא אמצעי המשרת תכלית, ולא תכלית בפני עצמה (סלמה, 2020).

יש לציין כי הגדרה זו של מפקד חיל הים באותה עת אינה תואמת בהכרח את האבחנות האקדמיות בין עליונות ימית לשליטה ימית על רמותיה השונות, אך משמעות דבריו מובנת וברורה: 'עליונות ימית' במובן של 'שליטה ימית מקומית'.

דיון ומסקנות

הגורם המכריע לתבוסת נפוליאון היה השליטה הימית של הבריטים במזרח הים התיכון. השילוב של שליטה בקווי האספקה הימיים, מניעת גישה מהאויב בדרך הים, מצור ימי, הסיוע באש לכוחות היבשה, הנחתת כוחות ופשיטות מהים – כל אלה נבעו מהשליטה הימית הבריטית המוחלטת באגן המזרחי של הים התיכון. מצבה של מדינת ישראל לחופיו של הים התיכון ותלותה בהם כמקור האספקה המרכזי שלה דומה מהותית למצבו של חיל המשלוח של נפוליאון. אולם בשונה ממצבו, הופעת טילי חוף-ים וכלי טיס מונחים מרחוק בזירת הלחימה של מדינת ישראל במזרח הים התיכון, שהיא במהותה לוחמה חופית (Littoral Warfare), מהווה איום אמיתי ומוחשי על האפשרות להשגת שליטה ימית, או אף שליטה ימית מקומית על ידי כלי שיט לבדם.

הדרך להתגבר על המערך החופי מחייבת חשיבה שונה מן הדרך המסורתית של מדינת ישראל להשגת שליטה ימית באמצעות חיל הים. מדובר באסטרטגיית הקרב הרב־ממדי. כלומר, כדי להשיג שליטה ימית יש להכריע את יכולותיו של האויב, וניתן לעשות זאת רק בשילוב של לחימת ים-חוף, אוויר-חוף, לוחמת סייבר תומכת, מערך מודיעין ושליטה רב־זרועי. אסטרטגיה כזאת אינה יכולה להיסמך כבעבר רק על כוחות ימיים, אלא מחייבת פעולה להתאמת כוחה הימי והכולל של מדינת ישראל להשגת שליטה ימית על ידי אלה:

- התאמת חימוש כלי השיט לתקיפת מטרות יבשה המאיימות על שליטה זו.
- התאמת החימוש ההגנתי של כלי השיט מפני האיומים החדשים מכיוון החוף.
- הטמעה מתודולוגית ואופרטיבית של יכולת רב־ממדית ורב־זרועית לגילוי מטרות יבשתיות ותקיפתן לרבות בעת הצורך לצורך הנחתת כוחות להקרנת עוצמה מן הים.
- הקמת מנגנון פיקוד ושליטה המתאים לתפיסת השילוביות הרב־ממדית בכלל, ובהקשר של תקיפת מטרות יבשתיות בפרט.

כך, לקראת עימות עתידי בחזית הצפון, תוכל מדינת ישראל לקיים שליטה ימית מקומית מספקת, במתכונת שונה מן העבר, באופן שיאפשר לה להבטיח את חופש התנועה הימית מישראל ואליה, יאפשר לה לסייע לכוחות היבשה באש ובהנחתת כוחות, לצמצם את יכולת האויב לאיים על הנכסים האסטרטגיים, ולהבטיח את הניצחון בקרב היבשתי – אותו ניצחון שנשלל מנפוליאון בשנת 1799 בשל היעדר שליטה ימית.

מקורות

- אורמן, דן (1983). "מצור נפוליאון על עכו". קרדום, חוברת 24–25, עמ' 47–53.
- גון, אהוד (2021). *חופש השיט הישראלי – החופש לסחור*. המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.
- גיחון, מרדכי (2003). *נפוליאון בארץ ישראל*. אפי מלצר.
- חורב, שאול (2021). *המרחב הימי, אסטרטגיה ימית ומה שביניהם*. המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.
- סער סלמה, דוד (אוקטובר 2020). *עליונות ימית: מרכיב הכרחי בלוחמה רב־ממדית*. מרכז דדו, תל אביב.
- רוטמן, אלי (3 בינואר 2018). "זו תהיה 'מלחמת לבנון השלישית': חיזבאללה התחמש באמצעים לפגיעה באסדות הגז", *כיכר השבת*.
- שפנייך, בנימין (2022, טרם פורסם). *אתגרי האיגוף הימי והנחיתה מהים*. המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.
- שש, מאיר (1991). *המערכה על הימים – תולדות העוצמה הימית*. משרד הביטחון, ההוצאה לאור.
- Beeri, Tal (July 3, 2022). *UAV Models and Drones in Hezbollah's Service and Their Public Appearances in the Arena*. Alma Research and Education Center, Tefen, Israel.
- Beeri, Tal (June 29, 2022). *Hezbollah – The Naval Unit has been put on Alert and Poses a Military Threat on the Maritime Front*. Alma Research and Education Center, Tefen, Israel.
- Britannica. "[Sea power](#)". July 14, 2016.
- Corbett, Julian Stafford (1988 [1911]). *Some Principles of Maritime Strategy*. USA, Classics of Sea Power series, U.S. Naval Institute Press.
- US Department of Defense (2013). *Dictionary of Military Terms*. New York: Skyhorse Publishing.
- Mahan, A. Thayer (2010 [1890]). *The Influence of Sea Power upon History, 1660–1783*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mahan, A. Thayer (2010 [1893]). *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire, 1793–1812*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mackinder, H. J. (1904). "The Geographical Pivot of History". *The Geographical Journal*, 23(4), 421–437.
- Simon, Luis (January 4, 2017). [Demystifying the A2/AD buzz](#). *War on the Rocks*. .
- Vego, Milan (2015). "On Littoral Warfare". *Naval War College Review*, 68(2), 30–68.

דני שגב, בעל תואר ראשון בכלכלה מאוניברסיטת חיפה ובעל תואר שני בביטחון לאומי ואסטרטגיה ימית מאוניברסיטת חיפה. את עבודת הגמר שלו לתואר שני במסגרת הלימודים עשה על שליטה ימית והשפעתה על הקרב היבשתי תוך ניתוח מקרה פלישת נפוליאון לארץ ישראל ולקחים אפשריים על האסטרטגיה הימית של מדינת ישראל. דני שגב הוא יו"ר קבוצת חברות תוכנה בין-לאומית וסא"ל במילואים בחיל הים.

בני שפנייר, ד"ר (עו"ד) שפנייר הוא עמית מחקר במרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית. בעל תואר דוקטור למשפטים מאוניברסיטת חיפה. הוא חוקר נושאים של משפט בין-לאומי פומבי ומשפט הים בדגש על טריבונלים בין-לאומיים. במסגרת המרכז פרסם מספר מאמרים ומחקרים הנוגעים לגבולות הימיים של ישראל בהיבט משפט הים. הוא מלמד קורס במשפט הים בתוכנית ללימודי ביטחון ואסטרטגיה ימית באוניברסיטת חיפה. שימש מרצה אורח בבית הספר למשפטים באוניברסיטת סירקיוז בארצות הברית.